

Юлія Клименко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки,
соціальної роботи та історії педагогіки
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНИХ МОВ

У статті висвітлено історію створення міжнародних планових мов як соціально-культурного, інтерлінгвістичного феномену. Встановлено, що історії людської цивілізації відомі сотні спроб та проєктів міжнародних мов. На жаль, майже усі штучні мови мали одну долю: в історії гуманітарної думки вони залишилися лише красивими проєктами, що свідчать про прагнення людства до взаєморозуміння. Автором здійснено короткий огляд заснування та розвитку найбільш відомих планових міжнародних мов, які залишили помітний слід в історії інтерлінгвістики.

Ключові слова: міжнародна планова мова, інтерлінгвістика, латинь, пазиграфії, міжнародна слов'янська мова, «сольресоль».

В статье раскрыта история создания международных плановых языков как социально-культурного, интерлингвистического феномена. Установлено, что истории человеческой цивилизации известны сотни проб и проектов международных языков. К сожалению, почти все искусственные языки имели одну судьбу: в истории гуманитарной мысли они остались всего лишь красивыми проектами, свидетельствующими о стремлении человечества к взаимопониманию. Автором осуществлён краткий обзор основания и развития наиболее известных плановых международных языков, которые оставили заметный след в истории интерлингвистики.

Ключевые слова: международный плановый язык, интерлингвистика, латынь, пазиграфии, международный славянский язык, «сольресоль».

The article highlights the history of the International Planned Languages as a socio-cultural, interlinguistic phenomenon. It is established that the history of human civilization known hundreds of attempts and projects of international languages. Unfortunately, almost all artificial languages have a destiny: in the history of humanitarian thought they were just beautiful projects that show the quest for understanding. The author conducted a brief review of the establishment and development of the most famous international scheduled languages have left an imprint on the history interlinguistic.

Key words: international planned language interlinhvistyka, Latin, pazyhraftyi, International Slavonic, «solresol».

Як показує історія, людство вже з давніх пір намагалося знайти або створити міжнародну мову. У такій якості розглядалися в різні періоди грецька, латинська, французька мови. Але усі вони не могли залишитися мовами міжнародними, оскільки кожна з них тісно пов'язана з національними особливостями, традиціями, історією народу. Поступово прийшли до переконання, що жодній з існуючих мов не судилося бути мовою міжнародною хоч би тому, що тоді один народ поглинув би інші. Внаслідок цього виникла ідея створення мови штучної – так званої нейтральної.

Різні аспекти процесу виникнення та розвитку міжнародних планових мов як соціально-культурного, інтерлінгвістичного феномену знайшли відображення у працях Є. Бокарева, Ю. Дмитрієвської-Нільсон, Б. Колкера, А. Королевича, А. Короля, С. Кузнєцова, Д. Лук'янець, Г. Махоріна, А. Мельникова та ін. Проте слід зазначити, що більшість з наукових праць тільки побічно стосуються досліджуваної теми та мають фрагментарний характер.

Мета статті – висвітлити історію створення міжнародних планових мов як соціально-культурного, інтерлінгвістичного феномену.

Як свідчить аналіз джерел, історія культури знає немало спроб знайти взаємозуміння за допомогою створення єдиної штучної мови. Передісторія міжнародного засобу спілкування займає відрізок часу більш ніж два тисячоліття, бо витоки ідеї загальної мови, як і багатьох інших наукових ідей, сходять до античної старовини. Відоме висловлювання **Платона** (427–347 рр. до н.е.), що боги облагодіяли б людство, якби подарували йому спільну мову [5, с. 4; 10, с. 76].

Ще в третьому столітті до нової ери спробу конструювання загальної мови зробив філософ **Алексарх**. У еллінських державах, утворених на території від Дунаю до Індійського океану після смерті Олександра Македонського (323 р. до н. е.) і розпаду створеної ним величезної імперії, з'явилася нова філософія – стоїцизм. Згідно з цим вченням, що виникло в результаті контактів грецької і східних культур, усі люди – громадяни землі. Усі громадяни землі – вільні і раби, греки і варвари (не греки, іноземці), чоловіки і жінки – мають бути рівні перед законом, світом. Під впливом філософії стоїків перебував філософ Алексарх, молодший брат Кассандра, македонського воєначальника, а з 306 р. до н.е. – царя Македонії. Алексархом оволоділа ідея створити справедливую державу, в якій усі рівноправні громадяни жили б дружно, говорили б на одній мові. Для здійснення свого сміливого задуму Алексарх заснував місто Уранополіс, жителями якого стали прибульці з різних країн. Для них Алексарх створив спільну мову, мабуть, першу планову мову, створену однією людиною. До теперішнього часу не вдалося встановити, якого типу була ця мова, – чи заснована вона на лексиці існуючих мов, чи базувалася на словниковому запасі, вигаданому його автором. Місто-держава, ство-

рене Алексархом без урахування реальних політичних умов, незабаром припинило своє існування, а разом з ним і його мова [6, с. 18–19].

Історія латинської цивілізації залишила нам сліди зусиль відомого грецького лікаря-дослідника, хірурга і філософа римської доби **Клавдія Галена** (II століття), який також намагався створити міжнародну письмову мову (129–199 рр.). Він був найбільшим теоретиком античної медицини, творцем основ анатомії, фізіології і фармакології. Серед величезної спадщини цього ученого є праця, присвячена міжнародній письмовій мові. Гален винайшов систему графічних знаків, за допомогою якої, на його думку, могли б спілкуватися люди, що говорять на різних мовах [6, с. 19].

Міжнародною мовою середньовіччя була **латинь**. Являючись спочатку мовою давнього Риму і його області Лациума, вона, у міру зростання римської рабовласницької держави, поширилася на увесь Апеннінський півострів і острів Сицилію, а потім охопила значну частину володінь Римської імперії в Європі, Східній Азії і Північній Африці. Після розпаду римської держави латинь перестала бути розмовною мовою, але не зникла безслідно. На основі народної латині, що розчинилася в місцевому говорі, з VI по XI ст. утворилися близькі одна за одною національні мови: італійська, сардинська, іспанська, каталонська, португальська, французька, провансальська, румунська і молдавська. Від латинського найменування столиці Римської імперії вони дістали назву романських і утворюють одну з груп сім'ї індоєвропейських мов.

В середні віки класична латинь стає мовою науки, школи, церкви і міжнародних відносин. Нейтральна латинь, що не належала більше якій-небудь нації, упродовж декількох сотень років в певній мірі виконувала функції міжнародної письмової мови, а в деяких колах освіченого суспільства – навіть розмовної мови. У XVII ст. латинська мова втрачає своє міжнародне значення і поступово витісняється літературою на національних мовах [10, с. 77].

У науковому світі, в міжнародних відносинах виникає мовний хаос, і проблема створення єдиної допоміжної мови стає актуальною. Це соціальне явище передбачав іспанський філософ, просвітник-гуманіст і педагог **Луїс Вивес** (1492–1540). У своєму трактаті «De Disciplines» він писав: «Загине латинь і тоді наступить смута в усіх науках, загроза відчуження між народами. Було б щастям, якби існувала єдина мова, якою могли б користуватися усі народи» [4, с. 8; 5, с. 5; 10, с. 77].

Саме в середні віки з'являються ізольовані спроби створення міжнародної мови. Так, наприклад, аббатиса **Хильдегарда** (1098–1179), настоятелька одного з монастирів у Німеччині, була автором проекту мови, заснованої на лексиці староеврейської, грецької, латинської, французької і німецької мов.

Каталонський філософ і письменник **Раймунд Луллій** (1235–1315), який поклав початок методам моделювання логічних операцій і винайшов

першу логічну машину, розробив систему письмових знаків для міжнародного спілкування.

Спроби створення міжнародних мов робилися і на мусульманському Сході. Зокрема, у II столітті арабський шейх **Мухмеддін** сконструював на основі трьох мов (арабської, турецької і перської) нову мову – бала-ибалан.

Ці та інші проекти, створені в різний час і в різних країнах, були відомі тільки у вузьких колах їх авторів і не могли мати значення достовірно міжнародної мови. Не було в ті часи наукової теорії проектування планових мов [6, с. 19–20]. Однак ідея спільної мови заволоділа умами мислителів, які шукають шляху подолання складних проблем людства – економічних і культурних, соціальних і політичних.

У другій половині XVII століття були створені так звані **пазиграфії** (Термін «пазиграфія» для позначення міжнародної смислової писемності ввів Ж. де Мемье в 1797 р. в одній зі своїх робіт, присвячених цьому питанню), тобто письмові міжнародні знаки. Проектів і спроб створення міжнародної мови у формі пазиграфій було немало (А. Рензі, В. Генслоу, М. Пец, І. Грім, С. Івщевич, Ф. Жульєн, І. Ру, А. Бахмайр та ін.) [3, с. 17–24]. Проте усі пазиграфічні спроби закінчилися невдачею і стали поступатися місцем спробам фонетичним. Люди дійшли висновку, що немає необхідності утрудняти себе «мертвими» мовами, коли ті ж самі знаки відмінно можуть виконувати свою роль у формі слів.

У XVI–XVII ст. проблему міжкультурної комунікації засобом створення штучних мов намагалися розв'язати видатні філософи, учені і художники того часу: Томас Мор, Томазо Кампанелла, Ян Амос Коменський, Френсіс Бэкон, Рене Декарт, Ісаак Ньютон, Готфрід Лейбніц і багато інших. Великі гуманісти XVIII століття рахували створення штучної мови основною умовою об'єднання народів світу.

На початку XVII ст. з'являються перші спроби виробити наукові основи для побудови раціональної міжнародної мови. Незалежно один від одного над проблемою створення мови на підставі класифікації понять працювали два видатні представники культури того часу – італійський утопічний комуніст Томазо Кампанелла (1568–1639) та англійський філософ-матеріаліст Френсіс Бекон (1561–1626).

Борець за звільнення Італії з-під влади Іспанії **Томазо Кампанелла** був ув'язнений. У тюремній келії, незважаючи на жорстокі тортури, в 1602 р. він таємно написав книгу-поему «Місто сонця» (видану в 1623 р.) про щасливе майбутнє землян, які не знають соціальної нерівності, приватної власності, працюють з радістю, бо праця стала почесною справою кожної людини, і усі говорять на одній спільній мові. Міркування, що стосуються майбутньої міжнародної мови, Кампанелла згодом виклав у своїй «Філософській граматиці» [6, с. 21–22].

У трактаті «Про гідність і примноження наук» **Френсіс Бекон** пише про дві граматики – літературну і філософську. Перша з них, на думку

автора, має бути дослідженням існуючих національних мов, друга – зведенням теоретичних правил створення єдиної, раціональної, загальної для усіх народів мови. Бекон стверджував, що «...це була б цілком прекрасна мова, за допомогою якої виражалися б належним чином думки і переживання» [10, с. 80].

На думку дослідників, обидва трактати – Кампанелли і Бекона – представляють безперечний інтерес для історії проектування філософських мов, створених для того, щоб при їх допомозі виражалися належним чином думки, а не для полегшення словесного спілкування між різномовними людьми [2, с. 4].

У XVII ст. також робилися спроби спростити класичну латинь, розроблялися системи письмових знаків, з'явилися пропозиції створити єдиний, універсальний алфавіт для усіх мов світу.

Проблема створення єдиної мови для усіх народів серйозно зацікавила чеського педагога, реформатора шкільної справи, письменника і філософа **Яна Амоса Коменського** (1592–1670). Так, у творі «Via lucis» («Шлях до світла»), датованому 1641 р., Коменський писав, що світ потребує всезагальної допоміжної мови, більш легкої і доступної, чим існуючі природні мови. Надсилаючи цей твір у Королівську академію в Лондоні, в супровідному листі від 1 квітня 1668 р. він пропонував створити міжнародну корпорацію по розробці «пансофії» (універсальної мудрості) з центром у Лондоні і національними філіями. Учені різних країн – члени цієї корпорації та її відділень – переписуватимуться на універсальній мові, яку потрібно створити, оскільки латинь вже непридатна для цієї мети у зв'язку з вимогами науки. В розділі XIX «Структура універсальної мови» Коменський розглядає основні положення, на базі яких має бути побудована нова, єдина для усіх людей мова, оскільки, за його словами, «...легше кожному вивчити одну справу, чим одній людині вивчити усе» [1, с. 8; 3, с. 8].

У 1935 р. випадково був виявлений рукопис іншого твору Коменського – «Панглотика». Мета цієї праці, як писав сам автор, створення простого знаряддя спілкування між людьми усіх націй. Для нової мови Коменський пропонує декілька найменувань: «пансофія», «панглотика» (універсальна мова), «раціональна мова», «гармонійна мова», «філософська мова» та ін. Справа не в назві, а в тому, що нова мова має бути «...багата і всеосяжна, як сам розум, прекрасний, як сам світ, гармонійний, як музика..., але в той же час лаконічний..., оскільки стислість і точність мови – це шлях до мудрості» [1, с. 10].

Проблема створення міжнародної мови цікавила геніального англійського фізика, механіка, астронома і математика **Ісаака Ньютона** (1643–1727). Дослідниками виявлений рукопис ученого «Про загальну мову», над проектом якого він працював, ще будучи студентом

Кембріджського університету (1661 або 1662 р.). І хоча проекти Ньютона залишилися лише матеріалом для історії інтерлінгвістики, проте принципи словотворення знайшли своє втілення в наступних проектах міжнародної мови [5, с. 8; 6, с. 26–27].

Ідеєю загальної логічної мови був захоплений також видатний німецький філософ **Готфрід Вільгельм Лейбніц** (1646–1716). В основу його проекту покладена комбінація букв, цифр і математичних символів. Згідно своїй філософсько-лінгвістичній концепції Лейбніц побудував граматику раціональної мови. На відміну від багатьох інших учених, він ставив перед собою завдання створення не лише письмової, але і розмовної загальної мови. Учений мріяв, що «...на тій загальній мові створюватимуться поеми і гімни, які люди співатимуть» [5, с. 8].

У своїй книзі «Мистецтво комбінаторики» (книга 3 «Про слова») математик-лінгвіст стверджував, що мова як знаряддя мислення має бути створена на раціональній основі, утворити логічну систему, в якій, зокрема, складні поняття і слова, що виражають їх, мають бути комбінацією початкових простих елементів. На початку ХХ ст. були виявлені раніше невідомі рукописи Лейбніца з проблеми універсальної мови обсягом близько 1000 сторінок, написані латинською, німецькою і французькою мовами [6, с. 27–28].

У ХVІІ ст. були спроби створити спільну мову для усіх слов'ян – **міжнародної слов'янської мови**. До початку другої половини ІХ ст. слов'яни не мали своєї писемності. Функції письмової мови виконували грецька і латинська. В період поширення християнства існували три привілейовані мови церкви: старослов'янська, грецька і латинська. Інші мови вважалися варварськими, непридатними для богослужіння. Життєвою потребою того часу було створення слов'янської писемності і єдиної слов'янської мови.

Перша слов'янська азбука була створена в 863 р. слов'янськими просвітниками братами **Кирилом** (близько 827–869 рр.) і **Мефодієм** (близько 815–885 рр.). З метою поширення християнства у Великій Моравії та інших слов'янських країнах брати переклали з грецької мови декілька богослужбних книг на мову, нині звану старослов'янською. Дослідження показали, що ця мова склалася на основі солунського (Солунь – слов'янська назва міста Фессалоники, в якому народилися Кирило і Мефодій) діалекту болгаро-македонського походження, доповненого запозиченнями з інших слов'янських мов, і словами, мабуть, створеними авторами, не виявленими ні в одній з існуючих мов.

Діяльність Кирила і Мефодія викликала різкий протест з боку прибічників латині – мови церкви. Почалася запекла боротьба між двома таборами, що закінчилася перемогою слов'янських просвітників. Проте гоніння на слов'янську мову не припинялися. Після смерті Кирила

Мефодій був кинутий до в'язниці. Але це не допомогло ворогам нової мови. Вона продовжувала жити, розвиватися, збагачуватися і стала спільнослов'янською літературною мовою, яка вживалася спочатку в Моравії, Чехії, Словаччині, частково в Польщі та в усіх південних слов'ян, а з X ст. також на Русі, де зіграла значну роль у формуванні російської літературної мови [6, с. 20–21].

В історії інтерлінгвістики заслуговує на увагу проект всеслав'янської мови (суміш декількох слов'янських мов з явною перевагою російської) хорватського священика і філософа **Юрія Крижанича** (1618–1683). На всеслов'янській мові Крижанича було видано кілька книг. Зокрема, праця «Политика», яка видавалася в Росії двічі, а в 1965 р. в Москві з'явилося третє видання на всеслов'янській і сучасній російській мовах [6, с. 25–26; 9, с. 174–176].

У XVIII ст. проблемами універсальної мови займалися багато інших учених і державних діячів: Франсуа Марі Аруе, Шарль Луї Монтеск'є, Дені Дідро, П'єр Луї Моро де Мопертюї, Анре Марі Ампер, Жюль Верн та ін. Навіть Катерина Велика, яка не захотіла відставати від освіченої Європи, заснувала спеціальну комісію для порівняльного вивчення мов різних країн Європи і Азії з метою наступного вироблення словника всесвітньої мови. Результатом діяльності катерининської комісії був словник, що вийшов у Петербурзі в 1787 р., який містив 285 слів на 200 мовах [5, с. 8; 6, с. 29].

З розвитком науки загалом та ідеї універсальної мови зокрема нові проекти стають усе більш науково ґрунтованими, хоча і багато в чому суперечливими. В цьому відношенні XIX ст. багато в чому було схоже на попереднє, тобто тривало обговорення шляхів оптимальних можливостей вирішення питання про загальну мову [5, с. 8].

На початку XIX ст. з'явився проект «музичної» міжнародної мови **Жана Франсуа Сюдра** (1787–1862), названого автором «**сольресоль**». Словоелементи – назви семи нот: до, ре, мі, фа, соль, ля, сі. В результаті комбінації цих первинних елементів автор отримав 49 двоскладових слів, 336 трискладових, 2268 чотирискладових і 9072 п'ятискладових. Передавати інформацію на мові сольресоль можна 8 різними способами: 1) писати буквами будь-якого алфавіту, 2) писати першими 7 арабськими цифрами, 3) писати нотами, 4) вимовляти, 5) співати, 6) грати на інструменті, що має гамму, 7) сигналізувати прапорцями; 8) зображувати сімома барвами веселки [2, с. 54].

Перші твори Сюдра, автора і апостола музичної мови «сонресоль» з'явилися у 1817 р., упродовж чотирьох років оброблялася належним чином теорія, граматики та словники. І тільки в 1868 р. сольресоль був схвалений Паризькою академією наук і багатьма науковими товариствами [3, с. 16].

Проект викликав інтерес, свідченням чого був приз в 10 000 франків, отриманий на міжнародній виставці в Парижі в 1851 р., почесна медаль міжнародної виставки в 1852 р. в Лондоні. Проект Сюдра схвалили численні наукові товариства, включаючи Паризьку академію наук, а також ряд видатних сучасників Сюдра, у тому числі Віктор Гюго, Олександр Гумбольдт, Ламартин та ін. [5, с. 9].

Незважаючи на те, що мова «сольресоль» отримала визнання багатьох представників західноєвропейської культури, для пропаганди цієї мови було засновано товариство, проект Сюдра був опублікований, проте сольресоль не знайшов застосування у громадській практиці [6, с. 28–29].

Незважаючи на зусилля прибічників проекту сольресоль, він не став мовою, тобто не виконав тієї ролі, на яку був розрахований. Не добилися успіху і ряд інших «музичних» мов, що з'явилися вслід за мовою «сольресоль». Річ у тому, що майже усі згадані і багато інших проектів були за принципом побудови апріорними. Саме ця їхня властивість почала викликати в другій половині ХІХ ст. основні нарікання філософів і лінгвістів.

За останні 300 років в цілому з'явилося близько 900 проектів мови міжнародного спілкування. Як правило, в основі кожної з них була ідея взаємодоповнення природної і штучної мов. У зв'язку з цим штучна мова наділялася різними функціями: вона розглядалася як засіб міжнародного зв'язку, способу обміну науковою і культурною інформацією, засобу установа і збереження взаєморозуміння, механізму регулювання світового ринку і згладжування конфліктних ситуацій, неминучих в умовах боротьби за ринки збуту та ін.

Надуманість і надмірну штучність пропонованих проектів загальної мови піддав різкій критиці французький філософ **Шарль Ренувьє** (1815–1903), який виступив у Міжнародному лінгвістичному товаристві в Парижі з доповіддю «Про інтернаціональну мову в ХІХ столітті». По суті, він висунув вимогу конструювання мови на базі лінгвістичних явищ, характерних для сучасних мов (принцип *aposteriori*) [5, с. 9].

Послідовне проведення саме цього принципу принесло перші відчутні результати у створенні справжніх планових мов – «волапюк» (автором якої став католицький прелат з Баварії, відомий поліглот, автор «всесвітнього алфавіту» Йоганн Мартін Шлейер) та «есперанто» (створена польським лікарем, поліглотом Людвіком Лазарем Заменгофом).

Таким чином, історії людської цивілізації відомі сотні спроб та проектів міжнародних мов. На жаль, майже усі штучні мови мали одну долю: в історії гуманітарної думки вони залишилися лише красивими проектами, що свідчать про прагнення людства до взаєморозуміння і мрії про недосяжний рай єдності. Не випадково Платон, ставлячи під сумнів здатність людини стати рівним Богу, вважав, що дар людству єдності мови

став би найбільшим благодіянням Творця.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. У здійсненому нами огляді подано лише основні з них. Тому більш детального вивчення потребує історія створення та розвитку тих міжнародних мов, які залишили помітний слід в історії вітчизняної та зарубіжної інтерлінгвістики, насамперед – мови «есперанто», яка, на думку багатьох дослідників, теоретиків та практиків, була і залишається універсальним засобом міжкультурного діалогу та людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hube W. Jan Amos Komensky – pioniro de internacia lingvo. – Pferov (Cefioslovakio), 1970. – 16 p.
2. Дмитриевская-Нильссон Е. А. Международное эсперанто-движение как субъект межкультурной коммуникации : автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. культурол. наук : спец. 24.00.04 / Е. А. Дмитриевская-Нильссон. – Санкт-Петербург, 2000. – 20 с.
3. Дрезен Э. Очерк идеи международного языка. Часть 1 (период до 1880 г. и развала Волапюка) / Э. Дрезен. – М. : Типография Клуба шимени Я. М. Свердлова при ВЦИК, 1922. – 31 с.
4. Дрезен Э. Проблема международного языка на текущем этапе его развития / Э. Дрезен. – М. : Издание ЦК СЭСР, 1932. – 64 с.
5. Исаев М. И. Столетие планового вспомогательного языка эсперанто (идея, реализация, функционирование) / М. И. Исаев // Проблемы международного вспомогательного языка. – М. : Наука, 1991. – С. 4–25.
6. Королевич А. И. Книга об эсперанто / А. И. Королевич. – К. : Наукова думка, 1989. – 254 с.
7. Кузнецов С. Н. Теоретические основы интерлингвистики / С. Н. Кузнецов. – М. : Издательство Университета дружбы народов, 1987. – 207 с.
8. Проблемы международного вспомогательного языка. – М. : Наука, 1991. – 263 с.
9. Пушкарёв Л. Н. Юрий Крижанич – певец славянского единства / Л. Н. Пушкарёв // Славянский альманах. – М., 1997–1996. – С. 174–176.
10. Свадост Э. Как возникнет всеобщий язык / Э. Свадост. – М. : Издательство «Наука», 1968. – 287 с.